

**Evlilik Bağlamında Türk-Gürcü İlişkisi: Erzurum
Örneği**

**The Turkish-Georgian Relationship in the Context of
Marriage: Erzurum Sample**

Ömer SUBAŞI*

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
21.10.2022	10.12.2022	30.12.2022	Araştırma Makalesi
Atıf/Citation: Subaşı, Ömer, "Evlilik Bağlamında Türk-Gürcü İlişkisi: Erzurum Örneği", <i>Tarih ve Tarihçi</i> , 1 (2), 2022, s. 41-55.			

ÖZET

XIII. yüzyılın başlarında Selçuklu hükümdarı Rükneddin Süleymanşah'ın Gürcistan seferi sırasında Saltuklulardan alarak Selçuklu mülkü haline getirdiği Erzurum, Sultan Alâeddin Keykubad'ın bölgeye gelişine kadar Erzurum Selçukluları isminde siyasi bir yapı olarak hayatını sürdürmüştü. Belirli bir süre Erzurum'u idare eden Selçuklu şehzadesi Muğîseddin Tuğrulşah'ın bölgenin politik yapısına göre evlilik ilişkisi üzerinden siyasi hamleler yapması yaklaşık yarım asır boyunca Erzurum'u Türk-Gürcü ilişkisinin odak noktası haline getirmiştir. Gürcü Kralı IV. Giorgi Laşa'nın 1223 yılındaki ölümü Erzurum'da Muğîseddin Tuğrulşah için yeni bir fırsat demektir. Bundan dolayı Muğîseddin Tuğrulşah, Gürcistan Krallığı'nda tahta geçen Kraliçe Rusudan'a gönderdiği elçilik heyeti vasıtasıyla oğlu Gıyâseddin ile Kraliçe'nin evlenmesi için teklifte bulundu ve bu teklif, Gürcü ileri gelenleri tarafından birkaç şarta bağlı olarak kabul gördü. Ardından Gıyâseddin, 1223-1224 yılları arasında Kraliçe ile evlenmek amacıyla Tiflis'e gitti. Sağlam, güzel vücutlu, yakışıklı, cesur ve korkusuz bir genç olan Gıyâseddin ile Kraliçe arasında yapılan evlilikten Tamara isimli bir kız ve David isimli bir erkek çocuk dünyaya geldi. Ancak Kraliçe'nin ahlaki zaafı ve Celaeddin Harezmsah'ın Gürcistan seferleri, Gıyâseddin'i çalkantılı bir hayata sürükledi. Yaptığı evliliğin ardından beklediği kudrete sahip olamayıp silik bir hayat yaşayan Gıyâseddin'in çocukları Tamara ve David, babalarının aksine hem Selçukluların hem de Gürcistan Krallığı'nın kaderini tayin edecek güce hükmedeceklerdi. Tamara, Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evlenerek ondan çocuklar doğuracak; David ise Moğol işgali sırasında Krallığın Tiflis merkezli batı kanadını Kral Narin David isminde uzun bir süre yönetecekti.

Bu çalışmada Erzurum Selçuklularından Şehzade Gıyâseddin'in Kraliçe Rusudan ile evliliği, Gürcü Hatun Tamara ve çocuklarının Erzurum'da kesişen hayatları, Erzurum'un XIII. yüzyıl Türk-Gürcü ilişkisi açısından nasıl merkezi bir konuma ulaştığı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Gürcü, Erzurum, Gıyâseddin, Rusudan, Tamara.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE, omer.subasi@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1698-9346

ABSTRACT

At the beginning of the thirteenth century, Erzurum, which was taken from the Saltuqids by the Seljuqid ruler, Rukn al-Din Suleymanshah, during his Georgian expedition and became the property of the Seljuqid, continued to exist as a political structure under the name "Erzurum Seljuqids" until the arrival of Sultan Ala al-Din Kayqubad. The fact that the Seljuqid prince Mughis al-Din Toghrilshah, who ruled Erzurum for a certain period of time, made political moves over the marriage relationship as a requirement of the political structure of the region, made Erzurum the focal point of the Turk-Georgian relationship for nearly half a century. The death of Georgian King IV Giorgi Lasha in 1223 created a new opportunity for Mughis al-Din Toghrilshah in Erzurum. For this reason, Mughis al-Din Toghrilshah sent an embassy delegation to Queen Rusudan, who had succeeded in the Kingdom of Georgia, asking for his son Ghiyath al-Din and the Queen to marry, and this proposal was accepted by Georgian dignitaries under a few conditions.

Subsequently, Ghiyath al-Din went to Tbilisi between 1223 and 1224 to marry the Queen. From the marriage between Ghiyath al-Din, a tough, beautiful, handsome, brave and fearless young man, and the Queen, a girl named Tamara and a boy named David was born. However, the Queen's ethical weaknesses and Jalal al-Din Khwarazmshah's Georgian expedition led Ghiyath al-Din to a turbulent life. Although Ghiyath al-Din did not have the power he expected after his marriage, his children Tamara and David, unlike their father, would have the power to determine the fate of both the Seljuqids and the Kingdom of Georgia. Tamara will marry the Seljuqid Sultan Ghiyath al-Din Kaykhusraw II and give birth children from him; David, on the other hand, would rule the Tbilisi-centered western wing of the Kingdom for a long time under the name of King Narin David during the Mongol invasion.

In this study, the marriage of Ghiyath al-Din, one of the princes of Erzurum Seljuqids, with Queen Rusudan, the intersecting lives of Georgian Lady Tamara and her children in Erzurum, and how Erzurum reached a central position in terms of the thirteenth century Turk-Georgian relations will be discussed.

Keywords: Turk, Georgian, Erzurum, Ghiyath al-Din, Rusudan, Tamara.

Giriş

XI. yüzyılın ortalarına doğru Selçuklu akınlarının batıya doğru ilerlemesiyle birlikte kendini gösteren Türk-Gürcü münasebetleri zamanla gelişmiş ve uzun yıllar inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Özellikle Türklerin yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu içlerine yaptıkları akınlar ve yöresel güçlerle giriştikleri mücadeleler sırasında karşı karşıya gelen Türkler ile Gürcülerin odak noktaları genellikle Erzurum ve çevresi olmuştur. Erzurum merkezli Saltukluların bölgede kurulması ve aynı dönemlerde Gürcü Krallığı'nda yaşanan taht değişikliği ile IV. David (Ağmaşenebeli)'in 1089 yılında Gürcü kralı olarak taç giymesi yaklaşık bir asır sürecek mücadelelerin fitilini ateşlemiş oldu. Saltuklular ile Gürcü Krallığı arasında var olan düşük yoğunluklu savaş durumu zaman zaman seyrini değiştirip yoğun mücadelelere doğru dönüşse de bu durum XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tamamen şekil değiştirmiş ve Kraliçe Tamara zamanında ibre Gürcü

krallığının lehine dönmeye başlamıştı. 1178 yılında Gürcü kralı III. Giorgi veliaht sorununu çözmek için kızı Tamara'ya taç giydirip yanında oturarak kraliçe ilan etmesi Türk-Gürcü ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcıydı. Kral, kızı Tamara ile birlikte altı yıl ülkeyi yönettikten sonra 1184 yılında Kral III. Giorgi öldü ve Kraliçe Tamara Gürcü tahtına tek başına sahip oldu¹. Kraliçe ilk evliliğini 1185 yılında Rus Hükümdarı Andre'nin oğlu Rus Giorgi ile yaptı². Gürcistan Kralı olarak anılmaya başlayan bu Rus Giorgi, kısa zaman sonra Tiflis'ten ayrılarak o dönemde Mama Hatun'un yönetimi altındaki Saltuklu toprakları içerisinde bulunan Pasinler'e geldi. Kral, Kars ve Allahuekber dağlarına kadar bölgeyi kat ederek yağmaladı ve aldığı büyük ganimetlerle geri döndü, sonrasında ordusunu toplayarak Duvin taraflarına yürüyüp şehri zapt ve yağma ederek bölgeden ayrıldı. Saldırılarına devam eden Kral idaresindeki Gürcü orduları, Gelakun'a doğru bir akın düzenlediler; ancak büyük bir Türkmen nüfusuna sahip olan bölgede ummadıkları bir direnişle karşılaşmalarına rağmen aldıkları büyük ganimetlerle geri döndüler. Aynı dönemde bir grup Türk akıncı Erzurum'un Torum ve Oltu ile Artvin'in Şavşat ve Ardanuç ilçelerini içerisine alan tarihi Tao-Klarceti bölgesine girmişti. Ancak Klarceti askerleri komutanı Guzan (Kozan) ile Tao (Tortum ve Oltu) ve çevre birlikleri sayesinde bu akın engellenmişti³. Gürcüler bu zamanda Beylekan'dan Ağrı Dağı'na ve Aras kıyısına kadar akınlarını genişletirken 2,5 yıllık evliliğin sonunda Kraliçe Tamara, Rus Giorgi'yi boşayıp Gürcistan'dan kovdu. Bu gelişmeler ışığında Erzurum ve çevresinde XII. yüzyılın sonralarına doğru siyasî hareketliliğin çok yoğun olduğu bir süreç yaşanmıştı⁴.

Kraliçe Tamara, ikinci evliliğini David Soslan ile yaptı. Bu birliktelikten, 1194 yılında Giorgi (IV. Giorgi Laşa), 1195 yılında ise kızı Rusudan (Kraliçe) dünyaya gelecekti⁵. Bu dönemde Gürcüler ilk olarak Berda'a'ya doğru yürüyüp Arran Bölgesi'ni tahrip ettiler. Bu seferden birçok esir ve hesapsız servet ile geri dönen Gürcüler, yönlerini batıya çevirdiler. 1191 yılının yaz aylarından itibaren müttefiklerini bir bir kaybetmesi bölgede Gürcülere karşı yalnız mücadele veren Erzurum merkezli Saltukluları çok zor duruma düşürmüştü⁶. Saltuklular'ın yalnız

¹ Marie F. Brosset, *Gürcistan Tarihi*, (Eski Çağlardan 1212 yılına Kadar), Çev.: Hrand D. Andreasyan, Not./Yay.: Erdoğan Merçil, TTK. Yay., Ankara 2003, s. 356, 357; Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi*, (889-1269), Çev.: Hrand D. Andreasyan, İ.Ü.E.F.Y. Tarih Semineri Dergisi, C.I., S. 2, İstanbul 1937, s. 211.

² Stepannos Orbelean, *History of the State of Sisakan*, Trans.: Robert Bedrosian, Long Branch 2015, s. 202; Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 366, 367; Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi*, s. 211; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, TTK. Yay., Ankara 1992, s. 133.

³ Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 368-370; Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi*, s. 211, 217, 218; Stepannos Orbelean/Bedrosian, s. 202.

⁴ Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 377-381; Stepannos Orbelean/Bedrosian, s. 202; W.E.D. Allen, *A History of The Georgian People*, London 1932, s. 104, 105.

⁵ Allen, *A History of The Georgian People*, s. 104.

⁶ 1191 yılında Azerbaycan Atabeği Kızıl Arslan Osman b. İldeniz'in öldürülmesi ve 1193 yılında ise Ahlatşah Seyfeddin Beg-Timur'un ölümünü Saltukluları Gürcüler karşısında müttefiklerinden mahrum bırakmıştır. İbnü'l-Esir, *El-Kâmil fi't-Târih*, C. XII., (Çev.: Heyet-Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özeydin, Yunus Apaydın, Zülfikar Tüccar, Beşir Eryarsoy), Bahar Yayınları, İstanbul 1985, s. 69, 89;

kalmasını fırsat bilen Kraliçe Tamara, bu durumdan istifade ederek kocası David Soslan komutasındaki bir orduyu Kars ve Sürmeli Bölgesi'ni istilaya gönderdi. Hatta bu ordu İspir'e kadar geldi. Gönderilen bu Gürcü kuvveti Rusudan'ın doğumundan sonra sevk edildiği dikkate alınırca muhtemelen 1195 yılından sonra Erzurum önlerinde görülmüştü. Saltuklu hükümdarı Nasreddin Muhammed ve iki oğlunun müdafaası karşısında bir şey yapamayacağını anlayan David Soslan, kuşatmaktan vazgeçip sur dışından elde ettiği ganimetlerle Erzurum'u terk etti⁷.

Gürcülerin baskısı altındaki Saltuklu topraklarında bunlar yaşanırken doğuda İldenizliler arasında iç karışıklıklar çoktan baş göstermiş Kraliçe Tamara ise özellikle Kıpçaklara ek olarak Şavşat, Klarcet ve Tao, Hereti ve Kakheti gibi birçok bölgeden topladığı askerlerle İldenizliler arasındaki taht mücadelelerine müdahil olmuş sonrasında yönünü yeniden batıya çevirmişti. Kraliçe ardından Türklerin elinde bulunan Kars'ın üzerine ordu sevk etti. Kars'ı zapt eden Kral David Soslan, şehrin muhafaza işini İvane'ye verdi. Gürcülerin İslâm beldelerini istilaları ve son olarak da Erzurum'u tehdit etmesi, Türkiye Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleymanşah (1196-1204) üzerinde ağır bir etki yarattı⁸. Gürcü istilalarına son vermek isteyen Sultan, Harput seferinin ardından Erzincan'a giderek Gürcistan seferi için hazırlıklara başladı. Orada büyük masraflar yaparak topladığı ordusu ile Erzurum'a hareket etti. Bütün komşu hükümdarların ve tâbilerin yardımcı kuvvetleri ile Erzurum Saltuklu hükümdarı Nasreddin (bazı kaynaklarda Alâeddin Saltukî) Muhammed'in de bu sefere katılması kararlaştırıldı ve aynı maksatla Saltuklu Nasreddin'de huzura davet edildi. Ancak Sultan'ın huzuruna gelmemek için bahaneler öne sürünce Nasreddin'i hapsedirdi ve 1202'de Erzurum'da Saltuklu hanedanın hâkimiyetine son verdi. Sultan, Saltuk İlini Selçuklu Devleti sınırlarına dâhil ederek bu şehri Malatya meliki olan kardeşi Mugiseddin Tuğrulşah'a verdi⁹.

Şadrüddîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâşır İbn 'Ali El Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev.: Necati Lügal, TTK. Yay., Ankara 1999, s. 127; El -Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, İma ad-dîn Al-Kâtib Al- İsfahânî, Zubdat Al-Nuşra va Nuhbat Al Usra-*, Türkçeye Çev.: Kıvameddin Burslan, Ankara 1999, s. 269; Reşideddin Fazlullah, *Câmi'ü't Tevârih*, C.I., Trans.: W.M. Thackston, Harvard Üniversitesi 1998, s. 172.

⁷ Brossset, *Gürcistan Tarihi*, s. 383, 384; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK. Yay., Ankara 1998, s. 34; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK. Yay., Ankara 2006, s. 75, 76; Mükrimin H. Yınanç, "Erzurum", *İ.A., C. IV.*, s. 349.

⁸ Brossset, *Gürcistan Tarihi*, s. 404; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, TTK. Yay., Ankara 2006, s. 131.

⁹ İbn Bibi, *El-Evâmîrü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, *Selçuk Name*, II. Tercüme, Çev.: Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2014, s. 103; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev.: Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 24; İbnü'l-Esir, *El-Kâmil*, C.XII., s. 146, 147; *Smbat Sparapet's Chronicle*, Trans.: Robert Bedrosian, Long Branch, New Jersey 2005, s. 98; Gregory Abû'l-Farac (Bar Habraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Süryaniceden İng. Çev.: Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye Çev.: Ömer Rıza Doğrul, C.II., TTK. Yay., Ankara 1999, s. 474; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötügen Yay., İstanbul 2011, s. 253.

Bu sırada Gürcü ordusu da Pasinler'e doğru ilerliyordu¹⁰. Sultan Rükneddin Süleymanşah idaresinde Erzurum'dan hareket eden 100 bin kişilik Türk ordusu Pasinler üzerinden Sarıkamış istikametine doğru yoluna devam ederken Micingerd Kalesi civarında bulunan Erzurum-Kars kervan yolu üzerindeki Bolositek'e geldi ve ordugâh kurdu. Selçuklu ordusu dinlenmekteyken Gürcüler tarafından baskına uğradı ve 1202 yılının Temmuz ayında yapılan Micingerd'deki savaşı Gürcüler kazandı. Savaşı kaybeden Sultan, bölgeden ayrılarak Erzurum'a geldi ve oradan başkentine geri döndü¹¹.

1202 yılında Erzurum'da Saltuklu hanedanının yerini alan Selçukluların 1230 yılına kadar Muğîseddin Tuğrulşah ve ondan sonra da oğlu Cihanşah idaresinde bölge siyasetine dâhil olması şehrin uzun bir süre saldırılara maruz kalmadan sakin bir hayat yaşamasını sağlamıştı. Erzurum'da kudretli bir hanedanın temsilcilerinin bulunması yağmacı akınları bölgeden uzak tutmak için yeterli olurken sağlanan barış ortamı Gürcüler ile Türkler arasında kültürel boyutta ilişkilerin kurulmasına da sebebiyet vermişti. Erzurum dışında bölgede bulunan diğer Müslüman beldeler hakkında aynı şeyleri söylemek pekte mümkün değildi. Çünkü komşularına karşı saldırgan bir tutum sergileyen Gürcüler, akınlarına devam ederek 1203 yılında Duvin ve çevresini istilâ ettiler. Ardından 1205, 1206 ve 1208 yıllarında olmak üzere üç defa Ahlat'a baskın yaparak şehri yağmalayıp Erciş ve çevresine kadar ileri hareketler düzenlediler¹². 1207 yılında ise Kraliçe Tamara'nın emriyle yola çıkan Kral David Soslan komutasındaki Gürcüler, Kars Şehri'ni uzun süre muhasara ederek şehri ele geçirdiler. Aynı yıl Kral Soslan David öldü¹³. Eşinin ölümünden sonra devlet işlerinde yalnız kalan Kraliçe Tamara 1213 yılında ölünce yerine oğlu IV. Giorgi Laşa geçti¹⁴.

Evlilik Müessesesi Üzerinden Kurulan İlişkiler ve Erzurum

Kraliçe Tamara'nın ölümünün ardından yerine geçen IV. Giorgi Laşa (1213-1223) döneminde bölge tarihi açısından çok önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Bu

¹⁰ Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 407; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 258; Nikoloz Berdzenişvili - Simon Canaşia, *Gürcistan Tarihi (Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar)*, Çev.: Hayri Hayrioğlu, Sorun Yayınlar, İstanbul 2000, s. 154.

¹¹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'îye*, s. 104; *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 98; Kadı Ahmed Gaffârî Kazvîni, *Târih-i Cihân Ârâ*, Neşr.: Muctebâ Minovi, Tahran, s. 114; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü'd-Düvel, Selçuklular Tarihi I. Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, Yay.: Ali Öngül, İzmir 2000, s. 30, 31; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk, (Selçuklu Tarihi)*, Haz.: Abdullah Bakır, İstanbul 2009, s. 212, 213; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 24; Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 408-410; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK. Yay., Ankara 2000, s. 157, 158.

¹² İbnü'l-Esîr, *El Kâmil*, C.XII., s. 152, 153, 168, 196, 197, 232; Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr, -Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım-*, Selenge Yay., İstanbul 2014, s. 335, 342; Abû'l Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C.II., s. 487, 488, 491, Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi*, s. 217, 218.

¹³ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil*, C.XII., s. 207, 208; Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 414; Abû'l Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C.II., s. 489,490; Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi*, s. 218; Berdzenişvili - Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, s. 154; Stepannos Orbelean/Bedrosian, s. 202.

¹⁴ Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 422, 423.

önemli hadiselerin başlangıcı, 1220 yılının sonlarına doğru Cebe ve Subutay isimli iki Moğol komutanının yaklaşık yirmi bin kişilik bir ordu ile batıya geldikten sonra Gürcistan'a girmesi olmuştu. IV. Giorgi Laşa'nın Gürcüler için yeni bir düşman olan Moğollara karşı başlattığı mücadele ve strateji hamleleri Gürcü-Moğol ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Öncü Moğol birliklerinin Gürcü topraklarında takip, yağma ve keşif amacı güden ilerleyişleri İldeniz Atabeyliği ve Gürcü krallığını büyük ölçüde tahrip etmişti¹⁵. Üstelik Ocak 1223 tarihinde IV. Giorgi Laşa'nın ölümüyle başlayan veraset sorunu Gürcü Krallığı'nı Moğollar karşısında daha da aciz bir duruma düşürmüştü¹⁶. Çok geçmeden müteveffa kralın kız kardeşi Rusudan'ın (1223-1247) tahtı ele geçirmesi¹⁷ üzerine bu kez devlet ileri gelenleri kraliçeye uygun bir eş ve krallığa naib arayışına koyuldular. Fakat hanedandaki adaylar ne kraliçeye eş ne de naibiyet vasfı alabilecek nitelikteydi. Bunun farkına varan çevre Türk beyleri de Rusudan'ın ve Gürcü Krallığı'nın içerisine düştüğü bu durumu yakından takip etmekteydi. Rusudan'a ilk evlilik teklifi dönemin en önemli İslâm hükümdarlarından olan Erzurum Emîri Mugîsüddin Tuğrulşah'ın Gıyâseddin isimindeki oğlundan gelmişti. Fakat Mugîsüddin Tuğrulşah'ın oğlu için gönderdiği evlilik teklifi Gürcü devlet adamlarınca hiddetle karşılanmış ve onlar; *"Kesinlikle buna razı olmayız. Bir Müslüman'ın başımıza geçip yönetimi ele geçirmesine asla göz yumamayız."* şeklindeki sözleriyle bu teklife kesin olarak karşı çıkmışlardı. Fakat Mugîsüddin Tuğrulşah'tan aldıkları cevap gerek bir İslâm hükümdarından gerekse bir Türk Emîrinden duyabilecekleri tarzda değildi. Mugîsüddin Tuğrulşah gönderdiği cevapta oğlunun Hristiyan olacağını ve kraliçeye o şekilde evleneceğini belirterek Gürcü sarayını etkilemeye çalışmıştı. Her ne kadar İslâm hukukuna göre mürted olan Gıyâseddin'in cezası ölüm olsa da babasının otoritesi buna engel olmuş ve din değişikliği Gürcü sarayında karşılık bulmuştu. Tarihte Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçerek devlet ilişkilerini ikili ilişkiler seviyesinde düzenleyen siyasi evlilik örneği çok olmasına rağmen, Gıyâseddin'le Rusudan arasında gerçekleşen evlilik örneğinde buna tesadüf edilmez. Erzurum'un İslâm Emîri, Gürcü Krallığı'nın kontrolü için oğluna resmen Hristiyan olmasını emretmiş ve dini ikinci plana almıştı. Mugîsüddin Tuğrulşah'ın oğlunun ismi çoğu kaynakta yer almıyor olsa da Ömerî'de yer alan; *"Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Kayseri'den kaçıışı sırasında Erzurum'un sahibi Gıyâseddin'in kızı olan hanımı Gürcü Hatun'u yanına aldı."*¹⁸ şeklindeki kayıttan, Mugîsüddin Tuğrulşah'ın oğlunun Gıyâseddin olduğu

¹⁵ *Kartlis Tskhovreba, (A History of Georgia)*, Trans. Dmitri Gamq'relidze, Ed.: Rion Metreveli and Stephen Jones, Georgian National Academy of Sciences, Artanuji Publishing, Tbilisi 2014, s. 322.

¹⁶ Kral IV. Giorgi Laşa, Kakheti'de Velistsikhe Köyü'nde, köyün Aznavuru'nun güzel kız kardeşi ile karşılaşır ve ona âşık olur. Daha sonra bu ilişkiden David isimli çocuk dünyaya gelir. Rion Metreveli, *The Golden Age, Georgia from the 11 th Century to the First Quarter of the 13 th Century*, Tbilisi 2010, s. 208; Allen, *A History of The Georgian People*, s. 110.

¹⁷ *Kartlis Tskhovreba*, s. 322.

¹⁸ El-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr*, s. 136; Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970, s. 125,126.

anlaşılmaktadır. Gıyaseddin'in Rusudan'dan olan kızı Gürcü Hatun Tamara, Muğisüddin Tuğrulşah'ın torunu olarak Anadolu tarihinde önemli bir yer tutmuştur.

Evliliğin gerçekleşmesi üzerine Gürcistan'a yerleşen Gıyâseddin Gürcü tahtına oturup idareyi bir Hristiyan Türk olarak ele almış oldu. Fakat idarî işleri kocasına devreden Rusudan, evli olmasına rağmen kölelerinden biriyle gayri meşru ilişki yaşamaktaydı. Dahası Gıyâseddin bu rezillikten haberdar olmasına rağmen acziyetinden duruma müdahale edemiyor ve resmî nikâhlı eşine her hangi bir yaptırımında bulunamıyordu. Fakat açık bir şekilde Rusudan'ı kölesiyle birlikte yakalayınca sessiz kalamamıştı. Kraliçe Rusudan için durum aslında böyle değildi. Ona göre evli olmasına rağmen başka biriyle ilişki yaşaması gayet normal bir durumdu. Hatta Gıyâseddin'i; "*Ya buna razı olursun ya da istiyorsan bunu etrafa yayarsın.*" diyerek adeta tehdit ediyordu. Neticede duruma razı olmayan kocasını yani Gürcistan Kralı Gıyâseddin'i başka bir şehre naklettirerek hapsedirdi. Muğisüddin Tuğrulşah ise kral olarak gönderdiği oğlunun Rusudan'ın yanında esir olmasını sadece izlemekle yetindi. Bir süre sonra Rusudan, Gıyâseddin'i terk ederek onun Gürcü Krallığı'ndaki tüm yetki ve vasıflarını hükümsüz kıldı¹⁹.

Gerek İslâm kaynaklarında gerekse Gürcü kroniğinde bahsi geçen bu hadise, birkaç küçük farklılıkla tarihi kayıtlarda kendine yer bulmuştur. Gürcü kroniği, Tuğrul'un sağlam, güzel vücutlu, yakışıklı, cesur ve korkusuz genç bir çocuk olan oğlunun Rusudan tarafından beğenilmesiyle evliliğin gerçekleştiğini belirtmiştir. Evlilikten dünyaya gelen güzeller güzeli kızı, Rusudan'ın annesinin adı olan Tamara adını almıştı. Bu evlilikten Davut isminde bir de erkek çocuk dünyaya gelmişti. Kraliçe ayrıca IV. Giorgi Laşa'nın oğlu yani yeğeni olan David'in de yetiştirilmesini üslenmişti. Rusudan, iki erkek çocuktan Davut'un annesi, David'inse halasıydı²⁰.

Tiflis Kalesi'nde esaret hayatı yaşayan sabık Gürcü Kralı Gıyâseddin, Aralık 1225 tarihinde Tiflis'i kuşatıp 10 Mart 1226 tarihinde şehri teslim Sultan Celâleddin Harezşâh tarafından serbest bırakıldı. Şehâbeddin Ahmed Nesevi'ye göre Hristiyan olarak Rusudan'la evelenen Selçuklu şehzadesi, Celâleddin Harezşâh'ın huzuruna getirilmiş ve himayesi sağlanmıştı. Buna rağmen Harezşâhlara karşı Gürcü Krallığı'nın yanında yer alan Gıyâseddin, Tiflis'teki Müslüman askerlerin durumu hakkında Gürcülere haber ulaştırdı. Tiflis'teki asker sayısının azlığından ve Celâleddin Harezşâh'ın yokluğundan istifade ederek harekete geçen Gürcüler çok sayıda askerle Tiflis'e yürümüşlerdi²¹.

Gıyâseddin'le Rusudan arasındaki evlilikle ilgili olarak kaynaklarda her hangi bir ihtilaf olmamakla birlikte nikâh tarihiyle ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ancak olayların kronolojisinden yola çıkılarak bazı tahminler yapmak mümkündür.

¹⁹ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil*, C.XII., s. 372, 373; İbnü'l Verdî, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, Haz.: Mustafa Alican, İstanbul 2014, s. 107.

²⁰ *Kartlis Tskhovreba*, s. 324; Nesevi *Celâlüttin Harezşâh*, s. 78.

²¹ Nesevi, *Celâlüttin Harezşâh*, s. 78.

Elimizde buna yönelik kesin olan iki tarih vardır ki bunlardan biri Kraliçe Rusudan'ın tahta çıktığı 1223 yılı, diğeri ise Celâleddin'in Tiflis'i kuşattığı 1225 yılıdır. Dolayısıyla evlilik akdinin bu iki tarih arasında olduğu kuvvetle muhtemeldir. Evlilikten sadece iki çocuğun dünyaya gelmiş olası ilk çocuk olan Tamara'nın evliliğin ilk yılı olan 1224'te ikinci çocuk olan Davut'un 1225'te doğduğunu ve Gıyâseddin'in de aynı yıl hapse gönderildiğini düşünmek tarihi vakıaya oldukça uygun düşmektedir. Çünkü Celâleddin Harezşâh'ın da Tiflis'e 1225 yılının sonlarına doğru yani Aralık ayında gelmesi tarihi sürecin bu şekilde olmasını gerektirmektedir.

Sultan Celâleddin Harezşâh ve Erzurum Selçukluları

Kraliçe Rusudan, Muğsüddin Tuğrulşah'ın oğlu ile yaptığı evlilikten kısa zaman sonra güçlü ve kudretli bir düşmanla karşı karşıya geldi. Sultan Celâleddin Harezşâh. Sultan, Gürcistan üzerine yaptığı seferler sonrası Tiflis ve çevresini ele geçirdi ve yapılan mücadeleler sırasında Kraliçe Rusudan Kartli bölgesinde tutunamayarak Kutaisi'ye kaçmak zorunda kaldı. Celâleddin Harezşâh, Gürcülerle giriştiği savaşlar sonrası elde ettiği başarılarla yenilerini eklemek istiyor ve kendisine yeni faaliyet sahaları arıyordu. Onun için en uygun bölgeyi ise kurduğu hâkimiyet sahasının batı sınırındaki Erzurum ve çevresi oluşturuyordu. İlk zamanlar Sultan Alâeddin Keykubad ile Celâleddin Harezşâh arasındaki ilişkiler ziyadesiyle dostça sürerken özellikle elçilik teatileri ile münasebetleri sürdürülmeye gayret edilmişti. Ancak Celâleddin Harezşâh, bu sırada Sultan Alâeddin ile iletişimine engel olduğunu düşündüğü Erzurum şehrinin yöneticisi Cihanşah ile Ahlat valisi Hacib Ali'nin düşmanca davranışları dolayısıyla ilk önce Erzurum'a bir sefer tertip etti. Ahlat'a bağlı Muş ovasında köyleri yağma ve tahrip ettirdi. Bu sırada Celâleddin'in 1229 Ağustos ayında Ahlat'ı muhasara edince tehlikenin farkına varan Erzurum Meliki Cihanşah, ona bir elçi göndererek affını diledi; adına hutbe okutmak suretiyle kendisini metbu tanıyacağını da bildirdi. Bu talepler kabul edilince Cihanşah bizzat Celâleddin ile görüşmek üzere Ahlat'a gitti. Celâleddin, ona izzeti ikramda bulundu ve büyük bir mevki verdi. Karşılıklı hediyeleşmelerden sonra birkaç gün Celâleddin'in yanında kalan Cihanşah Erzurum'a geri döndü. Erzurum'dan Ahlat muhasarasına yardım amacıyla erzak ve muhasara aletleri ve Kara-Buğra adlı meşhur mancınığı gönderdi. Bununla Cihanşah ve Erzurum, Eyyûbîlerden ayrılıyor ve Sultan Alâeddin Keykubad'a karşı da Harezşâhları kışkırtıyordu. Bu durum kısa zaman içerisinde Erzurum Meliki'nin içerisinde faal olarak bulunduğu siyasî bir bloklaşmaya sebebiyet verdi. Ahlat'ın alınmasıyla birlikte Cihanşah ile Celâleddin Harezşâh'ın Sultan Alâeddin'e karşı birleşmeleri artık kaçınılmazdı. Gelişmeleri yakından takip eden ve yaklaşmakta olan tehlikenin farkına varan Eyyûbî Meliki Eşref elçilerini göndererek Sultan Alâeddin'i kurulan ittifaka karşı devamlı tahrik ediyordu. Gürcistan'da giriştiği faaliyetler ve sonrasında Kars ve Ani'yi kurtararak Müslüman âleminin kalbini kazanmış olan Celâleddin ve askerleri özellikle Erzurum ve Ahlat hududunda giriştikleri yağmalar ve bu iki Müslüman beldesindeki

yaşananlar yavaş yavaş Celâleddin'in kazandığı büyük mevkie zarar vermeye başlamıştı. Meydana gelen siyasî bloklaşma sonrasında kurulan Selçuklu–Eyyûbî ittifakına karşılık Harezm ve Erzurum kuvvetlerinin oluşturduğu birliklerin savaşı kaçınılmazdı ve nihayetinde Yassı Çimen'de 1230 yılında yapılan meydan muharebesinde Celâleddin Harezmsah ve müttefiki Erzurum Meliki Cihanşah yenilirken zafer Sultan Alâeddin ile Melik Eşref'in oldu. Sultan Alâeddin, kazanılan zaferin ardından Melik Eşref ve ordularıyla birlikte Erzurum'a doğru yürüdü ve Ramazan bayramını da zafer şenlikleri ile bir arada yolda geçirdi. Erzurum'a vardıkları zaman Cihanşah'ın beyleri ve kardeşi şehrin kapılarını kapayıp müdafaaya geçtiler. Bunun üzerine Sultan Alâeddin, Cihanşah'ın güvendiği bir beyi kendi yakını ile şehre gönderip sorunu çözmeye gayret etti. Erzurum beyleri Cihanşah'a, kardeşine ve emîrlere dokunmamak, mallarını kendilerine bırakmak gibi şartlarını sıralayarak Sultan'ın emrine uyacaklarını bildirdiler. Sultan'ın gönderdiği ahdname üzerine Hüsameddin Candar ve diğer Erzurum büyükleri Sultan'ın elini öpüp itaat arz ettiler ve sonrasında saltanat sancağını şehre götürdüler. Sultan, Eyyûbî melikleriyle birlikte şehirde Cihanşah'ın sarayına gitti ve ertesi gün Erzurum hâkimi ve amcazadesi olan Cihanşah'ı af ve huzuruna kabul etti. Ardından Aksaray ve Eyuphisar'ı onlara ikta olarak verdi. Sonrasında Erzurum ve havalisini teşkilatlandıran Sultan Alâeddin, şehirlere muhafız ve memurlar tayin etti. Süleymansah tarafından 1202 yılında Saltuklulardan alınıp kardeşi Tuğrulşah'a verilen Saltuklu İli onun ve oğlu Cihanşah'ın elinde 28 yıl kaldıktan sonra 1230 yılında Selçuklu ülkesine katılmış oldu²².

Gürcü Hatun Tamara ve Erzurum

XIII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren batıda kendini hissettirmeye başlayan Moğol orduları Carmagon ve Baycu Noyan'ın komutası altında Azerbaycan, Arran ve Mugan bölgesine yerleştiler,²³ ardından Gürcüler ile giriştikleri mücadeleleri kazanarak yönlerini Anadolu'ya çevirdiler. Moğolların Anadolu sınırına gelmeleri Sultan Alâeddin Keykubad dönemine rastlamaktaydı²⁴. 1231-1232'de Moğol öncülerinin Sivas'a kadar gelip bölgeyi yağmalamaları Sultan'ı önem almaya sevk etti ve Sultan, Kemâleddin Kâmyar'ı bir ordu ile Moğollar üzerine gönderdi. Kâmyar, Sivas'a vardığında Moğol öncü kuvvetlerinin geri çekildiklerini gördü. Daha sonra Erzurum'a kadar gelen Kâmyar orada birkaç gün kaldı. Kâmyar orada, Erzurum ve havalisinin komutanı olan Mübarizüddin Çavlı'dan Moğolların Mugan'a geri döndüğünü öğrendi. Erzurum'da kaldığı sürede

²² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 384-394; Coşkun Erdoğan, "Harezmsahlar", *Ortak Türk Tarihi*, Ed.: Bilgehan Atsız Gökdağ, Saadettin Y. Gömeç, Osman Karatay, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara 2019, s. 217-283, s. 272, 273.

²³ Moğollar, Mugan bölgesini kışlak olarak kullanması hakkında bkz. Bayram Arif Köse, "Moğol İstilasının Güney Kafkasya Şehirleri Üzerinde İdarî ve İktisadî Etkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, Aralık, Ordu 2015, s. 472.

²⁴ İbrahim Tellioğlu, "Moğol Hâkimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi", *Tarih Boyunca Karadeniz*, Serender Yayınları, Trabzon 2015, s. 222.

bölge askerlerini kendi komutası altında toplayan Kâmyar, Moğol saldırılarının sebebinin Gürcü Kraliçesi Rusudan olduğunu öğrendi, bundan dolayı da Kraliçe üzerine bir sefer yapmak istedi. Ardından ordusuyla Gürcülerle iskân yerleşim yerlerine doğru yürüdü ve bir hafta boyunca Kraliçe'nin ülkesini dolaştı. Karşısına çıkan birçok kaleyi ele geçirdi. Selçuklu askerlerinin üstünlüğünü gören Kraliçe, Kâmyar'a mektup yollayarak Moğol ordusunun Rum ülkesine saldırmasında parmağı olan devlet adamlarının bu kötü işlerinden dolayı özür diledi ve hediyeler gönderdi. Ardından barış yapmayı bunu da bir evlilik bağı kurarak göstermek istediğini ilettili. Kraliçe, özbeöz Selçuklu neslinden, Erzurum hâkimi Tuğrulşah'ın oğlu Gıyâseddin'den olma, David soyundan gelen kızı Tamara'yı Melik Gıyâseddin Keyhusrev ile evlendirmeyi teklif ve nihayetinde Prenses Tamara ile Melik Gıyâseddin arasında nişan akdi gerçekleşti²⁵. XIII. yüzyıl Türk-Gürcü ilişkisinde dönüm noktası olan bu hadise Erzurum ve şehrin önceki hâkimi Selçuklu ailesiyle doğrudan alakalı olması hasebiyle önemliydi. Çünkü Selçuklu torunu olan Prenses Tamara ilerleyen yıllarda Selçuklu tarihinde isminden çokça söz ettirecek ve kendisini hiçbir zaman siyasî olaylardan soyutlamadan yaşamını sürdürecekti.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra saltanat tahtına oturan II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) kısa zaman önce nişanlandığı Gürcü Kraliçesi Rusudan'ın kızı Tamara ile evlenmek istedi. Bu için Selçuklu müstevfisi Şahâbeddin Kirmânî'yi Tiflis'e gönderdi. Gürcistan'a vardıkları zaman düğün için bütün hazırlıklar tamamlanmıştı. Prenses, görkemli bir tahtirevanın üzerinde şehirden ayrılıp Sultan'ın huzuruna yöneldiler. Erzincan taraflarına varınca Şahâbeddin, bir ulak ile müjde Sultan'a müjde verildi. Bu sırada Sultan, saltanat çetriyle mutluluk ve sevinç içerisinde Kayseri taraflarına geldi. Orada görkemli bir düğün yapıldı ve Sultan 1238 yılında 13-14 yaşlarındaki nişanlısı Prenses Tamara ile evlendi.

İnancına dokunulmaması evlenme şartları arasında olduğu için Prenses Tamara, Konya'da dinî açıdan hiçbir zorlamayla karşılaşmadı. Buna rağmen şehrin mistik havasından etkilenen Tamara kısa zaman sonra Hristiyan dinini terk ederek Müslüman oldu. Sultan II. Gıyâseddin'in üç oğlundan biri olan Alâeddin, Gürcü Hatun Tamara'dan doğdu. Sultan, çocuklarının arasında en küçüğü olan Alâeddin'i veliht yaptı. Çünkü Alâeddin, babası tarafından çok seviliyor hem annesinin soyu itibari ile hem de bir dönem Erzurum gibi önemli bir şehre sahip olmuş Selçuklu şehzadesi Tuğrulşah'ın soyundan gelmesi hasebiyle kardeşlerine üstünlük sağlıyordu²⁶.

²⁵ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'îye*, s. 411-414; *Kartlis Tskhovreba*, s. 324, 325.

²⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'îye*, s. 456; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 27, 28; Abû'l Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C.II., s. 537, 538; Aknerli Grigor *Okçu Milleti Tarihi*, Çev.: Hrand D. Andreasyan, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. 22; Simon de Saint Quentin, *Histoire de Tatares,- Bir Keşif'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, Çev.: Erendiz Özbayoglu, Antalya 2006, s. 60; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 435, 436.

Selçuklular ile Gürcüler arasında evlilik bağlamında kültürel bir yakınlaşma yaşanırken Moğollarda boş durmuyor ve yanlarına aldıkları Gürcü ve diğer yardımcı kuvvetler ile yeni yağmalar planlıyorlardı. Öyle ki Ani ve Kars'ı gözlerine kestiren Moğollar mezkûr şehirleri yağmaladıktan bir yıl sonra Erzurum'a kadar uzandılar. Ardından Baycu Noyan komutasındaki Gürcü ve Ermenilerinden oluşan yardımcı birlikler ile güçlendirilmiş Moğol ordusunun Erzurum'u yağmalaması kısa zaman sonra Türkiye Selçuklu Devleti ile karşı karşıya geleceklerinin açık bir göstergesiydi²⁷.

Türkiye Selçuklu merkezi Konya'da Gürcü Hatun Tamara için hayat, Sultan'ın ona karşı beslediği sevgiden dolayı gayet güzel geçmekteydi²⁸. Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in 1247 yılında ölümünün ardından dul eşi Gürcü Hatun ile Müînüddin Pervâne Süleyman evlendi²⁹. Gürcü Hatun evlilik sonrası Anadolu'da meydana gelen birçok önemli siyasi hadiseye şahit olmuştu. Ancak devir ve düzen değişmeye başlamış ve kocası Müînüddin Pervâne'nin sürdürdüğü politika onun sonu olmuştu. Bu durum muhakkak Gürcü Hatun'u da etkileyecekti. Öyle de oldu ve Hatun yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilmeye başladı. Öyle ki 1277 yılında Kayseri'den Tokat'a gittiği bilinen Gürcü Hatun'un buradaki hayatı ile ilgili bilgiler yok denecek kadar azdır. Hatun'un son yıllarına ışık tutan tek malumat Niğdeli Kadı Ahmed'in kaleme aldığı "Alâeddin geri dönüş yolunda Erzurum'da vefat etti. Annesi Gürcü Hatun'un yanında istirahat etmektedir." ifadesidir³⁰. Niğdeli Kadı Ahmed'in eserinde bundan daha ilgi çekici bir gerçek daha vardır ki o da Gürcü Hatun'un, oğlu Alâeddin'le birlikte, Kalikala adıyla bilinen Erzurum'un sınırları içerisindeki meşhur bir medresede ebedi istirahate çekildikleri bilgisidir³¹. Şehrin o günkü yapısına dair bilgilere bakacak olursak burada meşhur olarak anılabilecek tek yapının Çifte Minareli Medrese olduğu görülmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak Erzurum tarihi için bir hayli önemli olan bu iki şahsa ebedi istirahatgâh olacak yapının ancak Çifte Minareli Medrese olduğunu öngörmek pekâlâ mümkündür. Ne var ki Gürcü Hatun'un Erzurum'a ne zaman geldiğine ve ölümüne dair elimizde

²⁷ İbrahim Telliöglü, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Serender Yayınları, Trabzon 2009, s. 125, 126; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya-1220-1346)*, Kitapevi Yayınevi, İstanbul 2015, s. 53-59; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhusrev ve Devri*, TTK Yay., Ankara 2009, s. 74.

²⁸ Ahmed B. Mahmûd, *Selçuk-Nâme I*, Haz.: Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, s. 155; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 474; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 77.

²⁹ *Kartlis Tskhovreba*, s. 369; Ahmed B. Mahmûd, *Selçuk-Nâme I*, s. 155; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 474; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn*, s. 125, 126; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s. 77.

³⁰ Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halik'ı (Anadolu Selçuklularında Dair Bir Kaynak) C. I., İnc.-Terc.: Ali Ertuğrul, TTK Yay., Ankara 2015, s. 444; Baypars Tarihi Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi, Terc.: M. Şerefüddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 88; El-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 142; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu*, s.163; Gürcü Hatun'un Mevlânâ'nın hayatta olduğu sırada birkaç kez Tokat'a gittiğine dair bilgiler Eflâkî'nin eserinde mevcuttur. Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev.: Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2011, s. 541.

³¹ Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halik'ı, s. 449.

herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Pervâne'nin Gürcü Hatun'u Erzurum'a Moğolların yanına gidişi sırasında buradan geçerken mi bıraktığı yoksa Gürcü Hatun'un, eşinin ölüm haberini aldıktan sonra mı Tokat'tan Erzurum'a geldiği hususu halen Türk tarihinin aydınlanmayı bekleyen mühim mevzularından biridir.

Gerçekte Erzurum'da ikamet eden Aynü'l Hayat isimli kızının şehirde olması hem oğlu II. Alâeddin Keykubad'ın Erzurum'da öldürüldükten sonra burada defnedilmesi hem de dedesi Mugîsüddin Tuğrulşah'ın şehri olmasından hasabiyle Gürcü Hatun'un son günlerini Erzurum'da geçirmek istemesi gayet makul ve anlaşılabilir bir istektir. Günümüzde Erzurum'un önemli simgelerinden birisi olan Çifte Minareli Medrese'nin bânîsinin, Gürcü Hatun'un II. Gıyâseddin Keyhüsrev'den olma kızı Hundi Hatun (Havendzade) olmasının Gürcü Hatun'u Erzurum'a çeken diğer bir sebeptir³².

Sonuç

Temelleri milattan sonra beşinci yüzyılda atılan ve uzun yıllar Roma-Sasani mücadelelerine ev sahipliği yapan Erzurum, VII. yüzyıldan itibaren Müslüman Arap akınlarıyla tanışmış bir dönem de Bizans-Abbasi çekişmesine sahne olurmuştu. Bütün bu mücadeleler içerisinde jeopolitik öneminden hiçbir şey kaybetmeyen ve bin yıldır kaderi Türkler tarafından yazılan kadim şehir Erzurum, XI. yüzyılda Selçuklu askerî seferleriyle tanıştıktan sonra Ön Asya siyasî hayatının kilit noktasını haline gelmişti. Devamında Erzurum merkezli Saltukluların kuzeydeki komşusu Gürcistan Krallığı ile inişli çıkışlı ilişkileri zaman zaman askerî seferler ve savaşlarla sürmüştü; XII. yüzyılın sonlarına doğru Saltuklular girişikleri mücadelelerde istedikleri başarıları elde edemeyince zor günler yaşamaya başlamıştı. Ancak bir süre sonra Selçuklu hanedanının bölgeye hâkim olması şehre bir nebze nefes aldirmiş ve Sultan Alâeddin Keykubad'ın Erzurum'u doğrudan merkeze bağlaması kurulacak ilişkiler açısından yeni bir başlangıç olmuştur. Özellikle mücadelelerle geçen bir yüzyıldan sonra Kraliçe Rusudan'ın 1224 yılı gibi Erzurum'dan bir Selçuklu şehzadesiyle evlenmesi Türk-Gürcü ilişkisini savaş ve mücadeleden kültürel boyuta taşımıştır.

Kraliçe Rusudan'ın Selçuklu soyundan gelen kızı Tamara'yı Melik Gıyâseddin ile nişanlaması iki devlet arasında sıcak rüzgârların esmesine sebep olurken kültürel ilişkilerin de üst seviyeye ulaşmasını sağlamıştır. Konya'nın siyasî hayatına kısa zamanda alışan Gürcü Hatun, eşi Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra Müînüddin Pervâne ile evlenmiş ve kendini şehrin manevi havasına bırakmıştır. 1220 yıllarında ortalarında Tiflis'te başlayan yaşamına Konya, sonrasında Kayseri ve Tokat'ta devam eden Gürcü Hatun ömrünün son günlerini

³² Bu hatun, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ve Gürcü Hatun'un kızları, Atabeg Mecdüddin'in hanımı ve Erzurum Selçuklularının yöneticisi Tuğrulşah oğlu ve Gıyâseddin'in torunu olan Havendzade'dir. Ayrıca Havendzade isminin Hand ve Hundi ismine dönüşmesi için bkz. Osman Gürbüz, "Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin Yapım Tarihi ve Bânîsi Hakkında Yeni Bir Yaklaşım", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi*. S. 25, 2004, s. 145-160; s.151, 152.

Erzurum'da geçirmiştir. Ellili yaşların başında olduğu öngörülen Gürcü Hatun'un annesi Kraliçe Rusudan'ın ölümünden sonra Moğol hâkimiyetinde doğu-batı şeklinde ikili yönetim halinde idare edilmeye başlanan Gürcistan Krallığı'na gitmek yerine neden Erzurum'da kalmayı tercih ettiği cevaplanması gerektiren önemli bir sorudur. Aslında bu soruya verilecek cevap bölgenin siyasî şartlarında saklıdır. Bu dönemde Gürcü Hatun'un kardeşi Kral Narin David, Batı Gürcistan'da Svaneti merkez olmak üzere hâkimiyetini sürdürmekteydi. Moğol baskılarından uzak ve Tiflis'te oturan Kral Ulu David'e nazaran daha rahat bir yönetim sergileyen Kral Narin David'in yanına gitmek Gürcü Hatun için tercih edilebilir bir seçenektir. Ancak Hatun, kardeşinin yanına gitmektense bu günlerde Erzurum'da olan kızı Aynü'l Hayat ve yine şehirde medfun oğlu II. Alâeddin'in yanına gitmeyi tercih etmişti. Babasından dolayı Selçuklu soyuna mensup bir prenses olması hasebiyle Gürcü Hatun'un, dedesinin mülkü Erzurum'da ömrünün son yıllarında rahata ereceğini düşünmesi akla uygun bir davranıştır. Selçuklu şehzadesi Gıyâseddin ile Gürcü Kraliçesi Rusudan'ın evliliğinden dünyaya gelen Prenses Tamara, daha çocuk yaşlarda evlenerek geldiği Konya'da hayata tutunmasını bilmiş sonrasında hissi duygularla bağlı olduğu şehre dönmesi muhakkak Erzurum'u bütün siyasî kaygılardan uzakta kültürel bağlamda XIII. yüzyıl Türk-Gürcü ilişkisinin merkezine koymuştur. Gürcü Hatun Tamara'nın ölümünden sonra defnedildiği yere dair yapılan tartışmaların günümüze kadar devam etmiş olması ayrıca Hatun'un, kızı Hundi Hatun (Havendzade)'un banisi olduğu Çifte Minareli Medrese'nin yakınlarında medfun olduğuna dair bilgilerin bulunması Erzurum'u hem Türk hem de Gürcü tarihi açısından çok kıymetli kılmaktadır.

Kaynakça

Ahmed B. Mahmûd, *Selçuk-Nâme I*, Haz.: Erdoğan Merçil, İstanbul 1977.

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev.: Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2011

Aknerli Grigor *Okçu Milleti Tarihi*, Çev.: Hrand D. Andreasyan, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK. Yay., Ankara 2000.

Baypars Tarihi Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi, Terc.: M. Şerefüddin Yalçın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Bayram Arif Köse, "Moğol İstilasının Güney Kafkasya Şehirleri Üzerinde İdarî ve İktisadî Etkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, Aralık, Ordu 2015. s. 471-483.

El-Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, -İma ad-din Al-Kâtib Al- İsfahânî, Zubdat Al-Nuşra va Nuşbat Al Usra-*, Türkçeye Çev.: Kıvameddin Burslan, Ankara 1999.

Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, TTK. Yay., Ankara 2006.

Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK. Yay., Ankara 1998.

Gregory Abû'l-Farac (Bar Habraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Süryaniceden İng. Çev.: Ernast A. Wallis Budge, Türkçeye Çev.: Ömer Rıza Doğrul, C.II., TTK. Yay., Ankara 1999.

İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, *Selçuk Name* ,II. Tercüme, Çev.: Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2014.

İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, C. XII., (Çev.: Heyet-Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Zülfikar Tüccar, Beşir Eryarsoy), Bahar Yayınları, İstanbul 1985.

İbnü'l Verdî, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, Haz.: Mustafa Alican, İstanbul 2014.

İbrahim Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Serender Yayınları, Trabzon 2009.

İbrahim Tellioglu "Moğol Hâkimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi", *Tarih Boyunca Karadeniz*, Serender Yayınları, Trabzon 2015.

Kadı Ahmed Gaffârî Kazvînî, *Târih-i Cihân Ârâ*, Neşr.: Muctebâ Minovi, Tahran.

Kartlis Tskhovreba, (*A History of Georgia*), Trans.: Dmitri Gamq'relidze, Ed.: Roin Metreveli and Stephen Jones, Georgian National Academy of Sciences, Artanuji Publishing, Tbilisi 2014.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev.: Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

M. Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, TTK. Yay., Ankara 1992.

Marie F. Brosset, *Gürcistan Tarihi*, (Eski Çağlardan 1212 yılına Kadar), Çev.: Hrand D. Andreasyan, Not./Yay.: Erdoğan Merçil, TTK. Yay., Ankara 2003.

Mükrimin H. Yınanç, "Erzurum", *İ.A.,C. IV.*, s. 349.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi I. Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, Yay.: Ali Öngül, İzmir 2000.

Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi*, (889-1269), Çev.: Hrand D. Andreasyan, İ.Ü.E.F.Y. Tarih Semineri Dergisi, C.I., S. 2, İstanbul 1937.

Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970.

Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhusrev ve Devri*, TTK Yay., Ankara 2009.

Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı (Anadolu Selçuklularında Dair Bir Kaynak) C. I., İnc.-Terc.: Ali Ertuğrul, TTK Yay., Ankara 2015.

Nikoloz Berdzenişvili - Simon Canaşia, *Gürcistan Tarihi (Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar)*, Çev.: Hayri Hayrioğlu, Sorun Yayınlar, İstanbul 2000.

Osman Gürbüz, “Erzurum Çifte Minareli Medrese’nin Yapım Tarihi ve Bânîsi Hakkında Yeni Bir Yaklaşım”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Ens. Dergisi*. S. 25, 2004, ss. 145-160.

Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul 2011.

Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya-1220-1346)*, Kitapevi Yayınevi, İstanbul 2015.

Reşideddin Fazlullah, *Câmi’ü’t Tevârih*, C.I., Trans.: W.M. Thackston, Harvard Üniversitesi 1998.

Roin Metreveli, *The Golden Age, Georgia from the 11 th Century to the First Quarter of the 13 th Century*, Tbilisi 2010.

Selim, Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK. Yay., Ankara 2006.

Simon de Saint Quentin, *Histoire de Tatares,- Bir Keşiş ’in Anularında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248-*, Çev.: Erendiz Özbayoğlu, Antalya 2006.

Smbat Sparapet’s Chronicle, Trans.: Robert Bedrosian, Long Branch, New Jersey 2005.

Stepannos Orbelean, *History of the State of Sisakan*, Trans.: Robert Bedrosian, Long Branch 2015.

Şadrüddîn Ebu’l-Hasan Ali İbn Nâsır İbn ‘Ali El Hüseyinî, *Ahbârü’ d-Devleti’s-Selçukîyye*, Çev.: Necati Lügal, TTK. Yay., Ankara 1999.

Şehabeddin Ahmed Nesevi *Celâlüttin Harezemşah*, Çev.: Necip Asım, Devlet Matbaası. İstanbul 1934.

Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, *Mesâlikü’l Ebsâr, -Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım-*, Selenge Yay., İstanbul 2014.

W.E.D., Allen, *A History of The Georgian People*, London 1932.

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk, (Selçuklu Tarihi)*, Haz.: Abdullah Bakır, İstanbul 2009.